Nový pohled na „dílnu vzdělanosti"

Jan ŠIMEK, *Historie školních budov. Od tereziánských reforem po současnost*, Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského 2016, 266 s.

Studium dějin školství patří k tradičním oborům českého historického výzkumu, který zejména v posledním půlstoletí postupně akceptoval nové přístupy včetně rozšíření badatelských témat a překročil tradiční rámec dějin školství směrem k moderně koncipovaným dějinám vzdělanosti. Zájem badatelů se nyní přesouvá od původního úzce vymezeného zaměření na primární (vzdělanostní) poslání škol ke studiu dějin škol i celých školských systémů s důrazem na jejich sociální roli a na jejich začlenění do kontextu široce pojímaných sociálních dějin. Zcela nově či ve zvýšené míře se tak pozornosti dostává roli vzdělanců ve společnosti, problematice knižní kultury a knihoven, dějinám pedagogických teorií, vědy a vědních disciplín, vědeckých a osvětových institucí, dějinám čtení, médií či školní každodennosti a v neposlední řadě i architektuře školních budov.

Školy v českých zemích představovaly již před polovinou 19. století nejen „dílnu vzdělanosti", ale zároveň se stávaly, zejména v malých městech a obcích, centry kulturního a společenského života. Působení vzdělávacích institucí zde bylo nejen významným politickým aktem a prestižní záležitostí, ale též zpravidla i vítanou ekonomickou příležitostí, a města jim na oplátku zpravidla věnovala odpovídající a všestrannou pozornost. A to včetně okázalosti a monumentálnosti celé řady nově postavených školních budov, jež se staly i jednou z dominant svých měst a obcí. Nikoli náhodou tak druhá polovina 19. a první polovina 20. století přinesla rozmach školního stavitelství – tato éra „palácu vzdělanosti" (s. 100) se nesla nejprve v duchu historizujících slohů a na přelomu 19. a 20. století i secese, jež v meziválečném období vystřídal nejprve monumentální tzv. „národní sloh" a posléze i funkcionalismus.

Pozornost k architektuře školních budov však čeští badatelé ve větší míře obrátili až v posledních několika desetiletích – v návaznosti na historika architektury Zdeňka Lukeše[1] zaujal fenomén školních budov též historiky Milana Hlavačku, Pavlu Vošahlíkovou[2] či Jana Šimka. J. Šimek se spolu s dalším historikem architektury Petrem Kratochvílem rovněž významně podílí na přípravě svazku o dějinách školství a vzdělanosti v českých zemích v rámci tematické řady Velkých dějin zemí Koruny české, vydávané nakladatelstvím Paseka. Připravovaný svazek přinese syntetizující, moderně koncipovaný přehled vývoje a proměn školství a vzdělanosti v českých zemích, resp. v Československu, přičemž zde rovněž nechybí oblasti, které jsou z hlediska rozvoje vzdělanosti též důležité, byť doposud stály spíše stranou odborného zájmu, jako je právě problematika pojetí, funkce a uspořádání budov základních, středních i vysokých škol.

---

[1] Srov. např. Zdeněk LUKEŠ, *Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století*, in: Škola a město. Sborník příspěvků z konference Škola a město, Documenta Pragensia 11, 1993, s. 76–81.

[2] Např. Milan HLAVAČKA, *Svátost školy obecní*, in: Mezinárodní konference Všeobecné vzdělávání pro všechny, Praha 2004, s. 171–176; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima současníků*, Praha 2016.

Naproti tomu recenzovaná práce Jana Šimka, jež vznikala souběžně s přípravou stejnojmenné výstavy uspořádané Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského ve dnech 7. října 2016–31. srpna 2017, se zaměřuje takřka výhradně na problematiku budov pro základní stupeň škol (tj. triviálních, hlavních, obecných, měšťanských, národních či různých typů základních škol v socialistické éře) v letech 1774–1989, resp. do počátku 21. století. Autor ke zpracování publikace, jež si „vytkla za cíl stanovit a popsat základní etapy jejich [tj. školních budov] vývoje s ohledem na proměny pedagogických a hygienických nároků na ně kladených" (s. 281), přistoupil s vědomím jak rozsáhlosti a komplexnosti dané problematiky, tak i její dosavadní malé probádanosti a z toho plynoucí nutnosti pečlivé a důkladné heuristické přípravy. Autorovi se především podařilo shromáždit rozsáhlý soubor primárních zdrojů jak normativních a statistických, úředních i osobních, tak velmi širokou paletu (velmi kvalitně reprodukovaných) stavebních plánů a projektů, kreseb i fotografií školních budov. Závěrečný soupis pramenů a literatury přesvědčivě dokládá rovněž autorovu velmi dobrou znalost starší i novější literatury z různých oblastí relevantních vzhledem k tématu práce.

Zvolené téma si J. Šimek vymezil chronologicky. Knihu rozdělil do pěti hlavních kapitol, které pokrývají celé sledované období, tj.: *I. Období „staré školy" (1774–1869)*; *II. Období „nové školy" (1869–1918)*; *III. Tradice a moderna: Školní budovy v meziválečném a poválečném období (1918–1948)*; *IV. Období socialistické školy (1948–1989)* a *V. Období po roce 1989*. V rámci jednotlivých kapitol autor víceméně identicky postupuje od dobových normativních opatření věnovaných organizační a obsahové proměně škol samotných i předpisů pro výstavbu školních budov přes četné konkrétní příklady jejich aplikace (včetně ukázek stavebních plánů, projektů vzorových či experimentálních škol aj.) až ke statistickým souhrnům přinášejícím cenné údaje o celkových počtech škol a jejich žáků, počtech nově postavených či opravených a přestavěných školních budov i jejich finanční náročnosti. Jan Šimek ve své práci uvádí nemálo příkladů jak o „zájmu" vrchností, školních patronů či obcí o stav „svých" škol, kdy navzdory nevyhovujícímu stavu školy byla novostavba školní budovy odkládána dlouhá desetiletí (např. Staňkov u Domažlic, Hlinsko či Mrtník; s. 31–37), tak naopak o jejich skutečném zájmu, kdy vrchnosti či obce na stavbě školy vskutku nešetřily. Zatímco např. stavbu liberecké třípatrové školní budovy v klasicistním stylu v roce 1812 štědře podpořil mecenáš Kristián hrabě Clam-Gallas, který uhradil dvě třetiny z celkové částky 79 652 zlatých, na konci 19. století neváhali radní Královských Vinohrad zaplatit za monumentální stavbu školy Na Smetance 263 327 zlatých a Karlín utratil za budovu na Lyčkově náměstí dokonce 300 000 zlatých (s. 39–41 a 107–111). Pozadu však nezůstávaly ani menší obce – např. patrová budova nové školy v Blatňovicích na Královéhradecku vyšla obec v roce 1899 na 17 000 zlatých (původní rozpočet však byl pouze 4 000 zlatých; srov. s. 121–124). Podobné příklady velkorysého přístupu lze nalézt i v éře první republiky, kdy bylo v Československu postaveno přibližně 1800 nových obecných a kolem 450 měšťanských škol, mezi nimiž nechyběla ani řada školních budov, které v sobě spojují vysokou architektonickou úroveň se zásadami moderní pedagogiky – srov. např. komplex školních budov zahrnující gymnázium, obecnou, měšťanskou i mateřskou školu na Tylově nábřeží v Hradci Králové postavený podle projektu Josefa Gočára v letech 1926–1928, zlínskou Masarykovu měšťanskou školu architekta Františka Lydie Gahury z roku 1928 či Masarykovu českou obecnou školou v brněnských Černých Polích od

Mojmíra Kyselky z roku 1931, jejíž součástí bylo též venkovní koupaliště a bazén v suterénu budovy, abych uvedl alespoň některé stavby zmíněné rovněž v Šimkově práci (viz s. 161, 186–187 a 197).

Nejrozsáhlejší a nejdůkladněji zpracovanou část knihy představují, vcelku logicky, první tři kapitoly (s. 15–214), které rovněž přinášejí nejvíce obrazového materiálu i statistických přehledů. To je dáno jak autorovým odborným zaměřením, tak i specifiky vývoje (nejen školství) po roce 1948, resp. 1989 a jeho dosavadního poznání. Zejména pátá kapitola (s. 243–250) pak působí poněkud rozpačitě (neukončeně), což se odráží i v jejím názvu, jenž se na rozdíl od ostatních částí knihy musel spokojit pouze s vágním časovým vymezením bez jakéhokoli přívlastku. V případě čtvrté, rovněž stručné kapitoly (s. 215–242), mapující realitu socialistické školy s jejím důrazem na typizaci školních budov, jež měla v rámci plánované ekonomiky uspokojit potřebu masové výstavby nových škol, postrádám větší zastoupení příkladů ze slovenské části společného státu. Pouze doplňkově jsou zařazeny informace o školách ve východní části první republiky též ve třetí kapitole. Přes tyto dílčí výhrady je třeba práci Jana Šimka přivítat jako velmi potřebný příspěvek ke studiu dějin školství a vzdělanosti (zejména přínosné jsou pasáže dokládající aplikaci osvícenských a liberálních pedagogických, zdravotních i hygienických požadavků do školní praxe). Šimkův bezesporu zdařilý výklad vývoje školní budovy od tereziánské „chaloupky" přes historizující „palác vzdělanosti" a funkcionalistické experimenty až k socialistické typizaci české „dílny vzdělanosti" ukazuje v novém světle nejen všem zdánlivě dobře známý fenomén základní školy, ale i další možnosti výzkumu.

Miroslav Novotný